

імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. 8. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Відомості Верховної Ради (ВВР) 1995, N 18, ст. 133. 9. Конституція (Основний закон) України (20.04.78 р.) в редакції 1991 р. / Втратила чинність 28.06.96. 10. Конституція України 1996 р. // Урядовий кур'єр 1996, N129-130 від 13.07.96. 11. *Котляревський С.А.* Бюджет и местные финансы. – М.: Экономическая жизнь, 1926. 12. *Краснов М.А.* Введение в муниципальное право. – М., 1993. 13. *Кузнецов С.М.* Основные виды местного бюджета СССР, Учебное пособие. – М.: Финансы, 1987. 14. *Мартемыанов В.С.* Местные советы и их исполнительные органы как юридические лица. – М.: Юрид. лит., 1975. – 112 с. 15. *Мельник С.* Проблеми формування місцевих бюджетів // Економіка. Финанси. Право. – 1999. – № 6. – С. 3–5. 16. *Моисєєнков В.В.* Управління формуванням та організація виконання місцевих бюджетів: Автореф. дис. .канд. екон. наук: 08.02.03. / Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2000. – 16 с. 17. *Музыка Л.* Чи існують реальні суб'єкти права комунальної власності? // Право України. – 2002. № 11. – С. 116–119. 18. *Озеров П.М.* и др. Местные финансы и местные бюджеты. Вып. 3. – М.: Госфиниздат, 1931. 19. Про бюджетну систему: Закон України від 5 грудня 1990 року № 512-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – N 1. – ст. 1. 20. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 року № 697-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – N 20. – ст. 249. 21. Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти: Закон України від 22 лютого 2000 року N 1490-ІІІ // Відомості Верховної Ради. – 2000. –

N 20. – ст. 148. 22. Про затвердження Порядку перерахування дотації вирівнювання та субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, коштів, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів, а також міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2002 р. N 490. // Офіційний Вісник України. – 2002. – N 15. – ст. 807. 23. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 року N 2269-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, N 30, ст. 416. 24. Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності: Закон України від 03.03.98 р. № 0147 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 30. – ст. 416. 25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 93 Конституції України, частини першої статті 35 Закону України "Про бюджетну систему України" (справа про зміни до закону про бюджет) від 17.05.2001 № 5-рп/2001 // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – N 2 (19.06.2001). 26. *Ровинський Е.А.* и др. Бюджетные права местных Советов народных депутатов. – М.: ВЮЗИ, 1976. 27. *Романків І.Я.* Формування місцевих бюджетів // Финанси України. – 1999. – № 9. – С. 106–110. 28. *Салій І.* Українські міста: питання власності та муніципального управління: Навчальний посібник. – К., 2001. 29. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-ІV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356. 30. *Шеремет К.Ф.* Становление правовой базы местного самоуправления в Российской Федерации // Местное самоуправление: современный российский опыт законодательного регулирования. – М., 1998.

Надійшла до редколегії 24.01.07

О. Дітріх, асп.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Досліджено проблеми психічного насильства в теорії кримінального права України. Дасться загальна характеристика визначення поняття, змісту, видів психічного насильства. Розглянуті думки вчених криміналістів, які займалися вивченням даної теми

Probed problems of psychical violence in the theory of criminal law of Ukraine. General description of determination of concept, maintenance, types of psychical violence is given. Opinions of scientists of criminal lawyers which was engaged in the study of this theme are considered

В Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я, прийнятому 22 червня 1946 року визначено: "Здоров'я являє собою стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних дефектів" [13, с. 182]. Конституцією України у ст. 3 встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Життя і здоров'я людини знаходяться під кримінально-правовим захистом, що знайшло своє відображення в II розділі Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України). Здоров'я людини перебуває під кримінально-правовою охороною з моменту початку пологів і до настання біологічної смерті. Шкода здоров'ю людини спричинюється шляхом насильства. Чинне кримінальне законодавство встановлює відповідальність за будь-які прояви насильства. В КК України термін "насильство" міститься в багатьох статтях, які прямо або побічно передбачають різні види злочинних насильницьких дій.

Велика кількість робіт присвячена розкриттю поняття "насильство", однак єдиної думки по даному питанню немає. В теорії кримінального права є ряд проблем, загальних для всіх насильницьких злочинів, які стосуються юридичної природи цих злочинних діянь і їх кваліфікації, що свідчить про можливість і необхідність дослідження поняття та змісту насильства. В судовій і слідчій практиці часто виникають складнощі при кваліфікації злочинів із застосуванням насильства. Вони виникають при вирішенні питання про те, єдиним двооб'єктним злочином, або сукупністю двох однооб'єктних злочинів, або сукупністю двооб'єктного злочину і злочину проти особи є вчинене діяння.

Будь-яке насильство над особою спричиняє їй фізичні та моральні страждання і здійснюється всупереч її волі. В науці кримінального права ретельно досліджені різні види насильницьких дій, виокремлені основні

ознаки, характерні для будь-якого насильства: а) вплив на потерпілого всупереч його волі і б) спричинення йому фізичних або моральних страждань. Всі насильницькі дії можна поділити на дві групи: фізичне і психічне насильство. Фізичне насильство – це суспільно небезпечний вплив на організм іншої людини, як на зовнішній покрив тіла людини, так і безпосередньо на його внутрішні органи [6, с. 6–7]. Психічне насильство не порушує цілісності ні зовнішніх тканин, ні внутрішніх органів, а впливає лише на психіку людини, викликає різні почуття – страху, обурення, гніву.

У КК України мова йде про два види прояву психічного насильства: погрозу і примус. Однак термін "психічне насильство" у КК України не вживається, у той час як терміни "погроза", "примус" можна зустріти безпосередньо в ряді норм. Разом з тим у кримінальному законодавстві ми не знайдемо роз'яснення цих понять, навіть у статті 40, яка має назву: "Фізичний або психічний примус" [17, с. 19].

Що стосується поняття "психічне насильство", то варто підкреслити, що питання про його зміст продовжує залишатися проблемним. У результаті неоднозначного розуміння і трактування зазначеного терміну при визначенні характеру і ступеню небезпеки психічного насильства, зустрічається різна кваліфікації дій в слідчій та судовій практиці. Сьогодні у кримінально-правовій науці проблема психічного насильства є однією із недостатньо вивчених.

Якщо звернутися до доктринального тлумачення поняття "психічне насильство", то ми зустрінемо досить різноманітні визначення. Наявні нечисленні роботи з даної проблеми визнають як єдиний вид психічного насильства – погрозу [7, с. 22; 15, с. 9; 28, с. 16; 27, с. 24; 11, с. 30].

Хоча, деякі автори трактують психічне насильство більш широко. Так, С. Афіногенов вважає, що психічне

насильство включає образу, знущання, цькування й інше [1, с. 3]. О. Тер-Акопов включає в зміст психічного насильства погрозу, обман, що дорівнює стану, що утворюється в результаті психофізичного і психотехнічного впливу – станом керованої (гіпнотичної) і заміщеної (зомбованої) свідомості [26, с. 93].

Психічне насильство має вираз в погрозах спричинити фізичну, моральну, матеріальну шкоду, позбавити яких-небудь благ. За кримінальним законодавством погроза – це вид психічного насильства. Мета психічного насильства – залякування потерпілого. Отже, психічне насильство це – бажання викликати почуття страху. При психічному насильстві страждає психіка, в сукупності з душевними явищами: відчуттями, сприйняттями, уявою людини, її усвідомленням і волею. Будучи функцією головного мозку, психіка відображає об'єктивну дійсність і пов'язана з усіма сторонами і властивостями матеріального світу. Будь-яка погроза є для потерпілого об'єктивно існуючою реальністю, яка впливає на нього як зовнішнє роздратування, приводить його в певний психічний стан, який характеризується наступними ознаками:

- даний стан викликається зовнішнім роздратуванням, яке передається у мозок;

- в процесі збудження і гальмування реакції нервових клітин психічний стан сприймає поведінку злочинця як таку, що загрожує безпеці;

- психічний стан, викликаний погрозою – це усвідомлена психічна діяльність, можливість потерпілого усвідомлювати інформацію, яка надходить, і викликає в потерпілого суб'єктивне відчуття з розумінням місця, часу і власною особистістю; співставляє з цими поняттями свої відчуття, сприйняття, уявлення, емоційний стан, судження, висновки.

Залежно від особистісних та інших зовнішніх причин вплив погрози на свідомість осіб може бути більш або менш сильним, в зв'язку з чим психічний стан може бути глибоким або поверхневим, більш або менш усвідомленим. Свідомість, як відомо, є однією з найвищих форм психічної діяльності людини. Поняття психіки ширше поняття свідомості, так як поряд з усвідомленими діями можлива підсвідома та несвідома поведінка, тобто є автоматичні, інтуїтивні вчинки, які кореняться в людських інстинктах, емоціях, потягах. Для розуміння сутності психічного насильства необхідно визначити його вплив на свідомість потерпілого, так як психіка, взагалі свідомо. Людина, яка зазнає психічного насильства, може здійснити і несвідомі або підсвідомі дії: відступити від направленої на неї зброї, інстинктивно нахилитися, закритися рукою. Однак не це визначає її психічний стан у мить погрози. Її свідомість здатна оцінити оточуючу обстановку, сприйняти насильство як небезпеку для себе або близьких людей – це один з основних елементів психічного стану потерпілої особи;

- психічний стан, який виник в результаті погрози, характеризується певними емоційними хвилюваннями. Джерелом емоцій в психічному стані є погроза, що застосовується до потерпілого. Будь-які хвилювання обумовлені нервовими збудженнями підкоркових центрів і фізіологічними процесами, які проходять у вегетативній нервовій системі. Вони викликають ряд змін в організмі людини: в органах дихання, травлення, серцево-судинній діяльності; помічається зміна пульсу, кров'яного тиску, приток крові до серця. Якщо психічне насильство досягло своєї мети, то воно викликає почуття страху, оскільки ситуація, в яку потрапляє потерпілий, містить в собі небезпеку. Сила і глибина цього почуття залежить від психічних властивостей особистості потерпілого, його емоційних особливостей, типу нервової системи, сильного і слабого емоційного збудження.

Почуття страху завжди носить несподіваний характер. Такий афектний страх змушує психічну діяльність людини, перш за все її увагу, і тоді потерпілий може втратити самообладання, це проявляється у безладних, некерованих діях або у втраті активності. Таким станом потерпілого і користується злочинець;

- психічне насильство спонукає до активних дій або утримує потерпілого від них;

- психічний стан має свій початок (початок застосування погрози) і кінець (кінцевий момент встановити важко, оскільки це залежить від об'єктивних причин: ступінь небезпеки самої погрози, обстановки, часу скоєння, та психічних властивостей людини). Погроза може викликати тривалий або короточасний психічний стан. На думку вчених медиків і психологів, почуття страху, яке викликане погрозою є шкідливою, пригнічуючою емоцією, яка впливає на здоров'я людини, чим заподіює їй непоправної шкоди. Негативні емоції, такі як страх, внаслідок психічного насильства можуть породжувати різні розлади здоров'я [18, с. 53].

Наприклад, Левертова Р.О. дає таке визначення психічному насильству – це устрашіння потерпілого, тобто суспільно небезпечний примусовий вплив на його психіку, яке проявляється в погрозі спричинити яку-небудь шкоду самому потерпілому або його близьким.

Щоб краще зрозуміти роль і значення психічного насильства, необхідно дати загальну характеристику різним видам погроз, які можна поділити на: I) погрози скоєння протиправних дій; II) погрози скоєння дій, не бажаних для потерпілого.

До перших відносяться погрози: а) насильством; б) спричинення матеріальної шкоди; в) шантаж; г) скоєння інших протиправних дій. До других належать: а) звільнення з роботи; б) залишення без матеріальної допомоги та ін.

За формою виразу, є погрози:

- усні – погрози, при яких злочинець, як правило, точно називає шкоду, якою він загрожує. Дана форма погрози може носити і невизначений характер, коли невідомо чи залякування буде фізичним насильством, як небезпечним, так і тим, яке є безпечним для життя і здоров'я потерпілого;

- письмові – погрози, що виражені в письмовій формі;

- за допомогою жестів – дані погрози, можуть носити як реальний, так і невизначений характер. Невизначена погроза жестами може припускати залякування насильством, яке є як безпечним, так і небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. Тому невизначена погроза жестами не повинна розглядатись як погроза насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого.

- за допомогою демонстрації зброї – погроза завжди носить визначений характер, так як змістом її є спричинення шкоди життю і здоров'ю. Тому така погроза завжди є психічним насильством. Слід відмітити, що погроза предметами, що замінюють зброю, тобто предметами, якими можна спричинити іншій особі реальну фізичну шкоду, завжди є погрозою смертю або нанесенням тяжких тілесних ушкоджень. Погроза макетами зброї є погрозою насильством в тих випадках, коли потерпілий сприймає макети як справжню зброю.

Залежно від змісту погрози можна розглядати: як самостійний злочин, як спосіб вчинення іншого злочину.

Ю.Е. Пудовочкин, досліджуючи детально психічне насильство, поділяє його на два види:

- пов'язане з розладом здоров'я;

- не пов'язане з психічним розладом, але покликане змінити поведінку потерпілого [22, с. 77].

Більшість авторів розглядають фізичне і психічне насильство (погрози) як два самостійних способи насильницьких злочинів. При цьому відповідальність передбачається не тільки за саме насильство, а за насильство, що виступає способом здійснення іншого злочину, при якому воно перетворюється в елемент його складу, але і за погрозу його застосування.

Однак має місце й інша точка зору [16, с. 90]. Її прибічники вважають, що насильство і погрозу його застосування варто розглядати як два однорідних явища. На їхню думку, оскільки поняття "погроза" і "психічне насильство" відрізняє загальну властивість – вплив на психіку іншої людини, остільки є підстави тлумачити їх однаково [24, с. 20]. При цьому не береться до уваги, що зміст такого впливу різний.

У працях юристів дореволюційної доби погроза поділялась на неминучу (при розбої) і звичайну (при вимаганні) [21, с. 201]. В першому випадку погроза припускала стан, що неминуче переходить, на думку потерпілого, у вбивство або в насильство. Не менш небезпечна і звичайна погроза, тому що відносна свобода вибору варіанту поведінки потерпілого надзвичайно мала.

Сучасна мова, визначає погрозу як залякування, обіцянку заподіяти неприємність, зло кому-небудь [20, с. 344]. Залякувати значить "погрожувати, стращати, наводити небезпеку" [10, с. 469].

У кримінальному праві різні автори в поняття "погроза" вкладають різний зміст. Одні вважають, що "погроза" – це примус [25, с. 4; 9, с. 155]. Інші мають на увазі під "погрозою" залякування, говорячи, що "під психічним насильством (погрозою застосування фізичної сили) варто розуміти протиправний вплив, спрямований на психіку іншої особи з метою придушення її опору і підпорядкування її волі, волі винного шляхом залякування застосуванням фізичної сили" [12, с. 489; 14, с. 4; 5, с. 31]. Треті представляють "погрозу" як збудження в людини почуття тривоги [24, с. 23]. Четверті погроза сприймається як психічний вплив [23, с. 9].

Незважаючи на зовнішні розходження у визначеннях погрози, за змістовним поняттями вони майже збігаються.

Отже, виникає питання, як співвідносяться поняття "погроза" і "психічне насильство"?

Ряд вчених під психічним насильством визнають погрози різного роду. Так, Р.А. Базаров [2, с. 42], розуміючи під психічним насильством погрози, поділяє їх, у свою чергу: а) на погрозу застосування насильства і б) на інші погрози. Під погрозою застосування насильства мається на увазі залякування (словами, жестами, демонстрацією зброї, інших предметів, пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень, або іншим способом застосування, фізичної сили до потерпілого).

Той самий зміст в поняття погрози застосування насильства вкладає і Л.Д. Гаухман, вказуючи, що "погроза застосування насильства – це залякування іншої людини застосуванням до неї фізичного насильства" [8, с. 30]. Говорячи про погрозу застосування фізичної сили, автор має на увазі протиправний вплив, спрямований на психіку іншої особи з метою придушення її опору і підпорядкування її (волі винного) шляхом залякування спричиненням фізичної сили [5, с. 34]. При цьому, як вони справедливо вважають, психічне насильство, виражене в заподіянні душевної травми, може не мати своїм наслідком, не тільки реальної, але і потенційної, фізичної шкоди [24, с. 23].

Під іншими погрозами Р.А. Базаров розуміє залякування яким-небудь з перелічених способів, використаних при погрозі, застосування насильства щодо

потерпілого або його близьких, ушкодженням або знищенням їхнього майна [2, с. 32–33].

В.І. Сімонов, В.Г. Шуміхін звужують поняття психічного насильства до погрози застосування фізичного насильства, вважаючи, що психічне насильство за обсягом вужче поняття "погрози" і є його частиною. Наприклад, до психічного насильства у вигляді погрози застосування фізичного насильства поряд із словами, жестами, демонстрацією зброї або інших предметів, використовуваних як зброї, деякі автори відносять і саму обстановку вчинення злочину [24, с. 21]. Дослідження природи погрози застосування насильства дозволило виділити її загальні й особливі (необхідні) ознаки [14, с. 9]. Наявність загальних ознак погрози застосування насильства в поєднанні з тими або іншими особливими ознаками характеризує її суспільну небезпеку і протиправність.

До загальних ознак, які характеризують погрозу застосування насильства відносяться:

- факт залякування потерпілого застосуванням фізичного насильства;
- дійсність погрози застосування насильства. Спеціальними ознаками визнаються:
- по-перше, реальність здійснення такої погрози;
- по-друге, момент передбачуваного здійснення погрози (негайно або в майбутньому);
- по-третє, інтенсивність погрози.

Що стосується першої спеціальної ознаки, то погроза, на думку вчених-криміналістів, повинна здаватися потерпілому як реально здійснена, рівнозначна фізичному насильству [5, с. 36]. "Погроза повинна бути настільки дійсною, наявною, на думку потерпілого (не важливо, чи відбудеться вона насправді), щоб вона йому не залишала ніякої волі, знов-таки, на його думку" [21, с. 221].

Погроза може усвідомлюватися потерпілим, а може і не усвідомлюватися. Однак свідомістю винного повинно охоплюватися те, що потерпілим погроза сприймається як існуюча. Відповідальність за погрозу вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або ушкодженням майна в зв'язку із здійсненням правосуддя або здійсненням попереднього розслідування, погроза також повинна бути реальною. Однак у КК України прямо не вказується на таку ознаку, як наявність підстави побоюватися здійснення погрози. Тут, очевидно, на формулюванні даної норми позначилася погроза знищенням або ушкодженням майна.

Що стосується другої спеціальної ознаки – часу здійснення погрози, то погроза становить велику небезпеку тоді, коли винний заявляє про свій намір здійснити її негайно. Негайне виконання погрози застосування насильства можливе при розбої (ст. 186 КК), зґвалтуванні (ст. 152 КК). Здійснення погрози в майбутньому характерно для вимагання (ст. 189 КК). Для деяких злочинів момент здійснення погрози правового значення не має.

Третя спеціальна ознака – інтенсивність психічного насильства – визначається змістом погрози (висловлення або демонстрація погроз застосування насильства, небезпечного для життя або здоров'я потерпілого).

До психічного насильства варто віднести й інші форми протиправного впливу на психіку людини. Дослідники даної проблеми відзначають, що останнім часом для досягнення бажаного результату злочинці вдаються до використання методів психіатрії і психотерапії, впливаючи на психіку потерпілого з метою керування нею [19, с. 149] за допомогою звукових високочастотних генераторів, гіпнозу, ефекту "зомбі", використовують техніки градуїрованого психологічного впливу, граматичних, стилістичних і логічних засобів подачі матеріалу (погрози, особливе компонування їх), формують такий психічний

стан, при якому індивід втрачає здатність відрізнити мнимі небезпеки від реальних, усвідомлювати значення вчинених ним дій [4, с. 10, 16–17]. Ці дії представляють серйозну суспільну небезпеку. Однак законодавець і дотепер не відобразив ці питання в КК України.

У чинному законодавстві "погроза" як прояв "психічного насильства" представлена по-різному. В одних випадках вона виступає як самостійний злочин (ст. 377 КК – погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, ст. 398 КК – погроза або насильство щодо захисника чи представника особи й ін.); в інших випадках вона представлена як елемент об'єктивної сторони складу злочину (ч. 2 ст. 186 КК – грабіж з погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я; ч. 1 ст. 187 КК – розбій з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи; ч.3 ст. 189 КК – вимагання під погрозою застосування насильства або знищення, або ушкодження чужого майна під погрозою поширення відомостей, що ганьблять потерпілого або його близьких, або інших відомостей, що можуть заподіяти істотну шкоду правам або законним інтересам потерпілого або його близьких і ін.)

Погроза міститься в ряді статей КК України передбачена поряд з фізичним насильством і примусом (ст. ст.186, 187, 189 КК України та ін).

Незважаючи на те, що в доктрині кримінального права насильство поділяється на фізичне і психічне, у законі, як стверджує Л.Д. Гаухман, "під терміном "насильство" мається на увазі тільки фізичне насильство. Якщо ж передбачається відповідальність за погрозу застосування насильства, то це спеціально обумовлюється в диспозиції кримінально-правової норми" [6, с. 75]. Як справедливо зауважує Б.В. Яценко, "формально такий прийом законодавчої техніки не відповідає вимогам термінології і термін "насильство", як більш широкий за обсягом, там де це необхідно, варто було б замінити на фізичне насильство" [29, с. 173–174]. Вважаємо, що ця пропозиція може бути реалізована тільки після належної розробки і законодавчого закріплення поняття психічного насильства, тому що кваліфікувати заподіяння фізичної шкоди людині за допомогою психічних засобів впливу за ознаками погрози не є можливим, тому що до фізичного насильства це не має ніякого відношення.

Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за психічне насильство, що виражається в різних за обсягом, характером і ступенем небезпеки для життя або здоров'я погрозах. З огляду на це, вважаємо, що назріла необхідність як у роз'ясненні законодавцем змісту терміна "погроза" та інших видів психічного насильства, так і у виробленні визначення поняття "психічне насильство". Дані поняття, особливо якщо вони будуть закріплені в законі, знімуть суперечливі тлумачення насильства взагалі, і на рівні конкретних злочинів, а також дозволять краще усвідомити во-

лю законодавця, упорядкують практику кваліфікації насильницьких злочинів.

Вірна юридична оцінка кожного злочину, поєданого із застосуванням насильства або погрози його застосування, забезпечує законну і обґрунтовану відповідальність винних, є ефективним засобом боротьби з посяганнями із застосуванням насильства.

До правових проблем, що існують – сьогодні в теорії кримінального права слід віднести відсутність визначення на законодавчому рівні поняття і видів насильства, різновидів психічного насильства, відсутній конкретизований зміст погрози в окремих випадках. Від виду погрози і способу її вираження залежить, яка саме шкода нанесена життю і здоров'ю потерпілого, і які наслідки потягли за собою дані погрози.

1. Афиногенов С. Насилие и угроза в проекте нового Уголовного кодекса РФ, принятого Государственной Думой // Юридическая газета. – 1996. – №4. – С. 11–13. 2. Базаров Р.А. Преступность несовершеннолетних: Криминальное насилие, меры противодействия. – Екатеринбург, 1996. 3. Базаров Р.А. Уголовно-правовая характеристика насилия // Проблемы обеспечения личной безопасности граждан. – М., 1995. 4. Бурковская В.А. Уголовная ответственность за организацию объединения, посягающие на личность и права граждан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. 5. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. – М., 1969. 6. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступлений. – М., 1974. 7. Гаухман Л.Д. Насилие при грабеже, разбое и вымогательстве // Сов. юстиция. – 1969. – № 2. – С. 22–24. 8. Гаухман Л.Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР. – Саратов, 1981. 9. Гришко А.Я., Гришко Е.А., Упаров И.В. Уголовное право. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. Н.И. Ветрова. – М., 2001. 10. Даль В.И. Толковый словарь русского языка. – М., 1983. 11. Иванова В.В. Преступное насилие. Учебное пособие для ВУЗов. – М., 2002. 12. Комментарий к УК РСФСР. – М., 1984. 13. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: в 4 т. Тома 1-2. Часть общая: Учебник / Отв. ред. проф. Б.А. Страшун – 3-е изд., обнов. и дораб. – М., 2000. 14. Костров Г.К. Уголовно-правовое значение угрозы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1970. 15. Костров Г.К. Психическое насилие при разбое и грабеже // Сов. юстиция. – 1970. – №11. – С. 9–11. 16. Кривошекова Н.В. О криминологическом понятии "насильственная преступность" // Методологические вопросы криминологических исследований. – М., 1983. 17. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К., 2005. 18. Леевртлова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. – Омск, 1978. 19. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М., 1997. 20. Ожегов С. И. Словарь русского языка. 14-е изд. – М., 1983. 21. Плец М.М. Шантаж // Журнал Министерства юстиции. Спб., – 1905. – № 5. – С. 19–21. 22. Пудовочкин Ю.Е. Уголовно-правовая борьба с вовлечением несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий: проблемы квалификации и профилактики. – Ставрополь, 2000. 23. Сердюк Л.В. Психическое насилие как предмет уголовно-правовой оценки следователем. – Волгоград, 1981. 24. Симонов В.И., Шумихин В.Г. Квалификация насильственных посягательств на собственность: Учебное пособие. – М., 1993. 25. Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1972. 26. Тер-Акопов А.А. О правовых аспектах психической активности и психологической безопасности человека // Гос. и право. – 1993. – № 4. – С. 88–97. 27. Уголовная ответственность за угрозу убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества: Комментарий к новым кодексам // Сов. юстиция. – 1961. – №5. – С. 24–25. 28. Эренберга А., Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу и насилие в отношении должностных лиц и граждан, выполняющих общественный долг // Сов. юстиция. – 1971. – № 19. – С. 16–18. 29. Яценко Б.В. Противоречия уголовно-правового регулирования. – М., 1996.

Надійшла до редколегії 30.01.07.

М. Краснова, канд. юрид. наук

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ ПРО КОМПЕНСАЦІЮ ШКОДИ ЗА ЕКОЛОГІЧНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

На засадах світового та європейського досвіду розглядаються можливі форми систематизації правових норм про компенсацію шкоди в проекті спеціального екологічного закону або в розділі проекту Екологічного кодексу України.

On the basis of word and European experience possible forms of systematization of legal norms concerning harm repayment in draft of special ecological law or as an chapter of Environmental Code of Ukraine are reviewed.

Сучасні демократичні перетворення в нашій країні неминує торкаються питань перегляду підходів до вирішення складних екологічних проблем, пов'язаних

передусім з частішими проявами заподіяння шкоди природі взагалі, окремим природним компонентам чи життю і здоров'ю людини зокрема внаслідок забруд-

© Краснова М., 2007